

แนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักพุทธธรรม

ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

**The Approach for Promoting Sufficiency Economy Principles with the
Doctrine of Duddhism on Thungkularonghai Community,
Kasetwisai District Roi-et Province**

พระสรารวุฒิ วิสารโท (วิชัยโย),

พระครูสุธีคัมภีรญาณ และ พระโสภณพัฒนบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Phra Sarawut Visarato (Wichaiyo),

Phrakru Sudhikhambhirayana and Phra Sophonpathanabundhit

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail: jack_nitikorn_wichuma2517@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักพุทธธรรม 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด 3) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักธรรมชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด งานวิจัยเล่มนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยการลงภาคสนามในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ **หลักสันโดษ** คือ ความพอประมาณ ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ **หลักทวิภูมิมกัตถ** 4 ความมีเหตุผล การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ **หลักสัมมาอาชีวะ** คือการประกอบอาชีพที่สุจริต มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

สภาพปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่ามีปัญหาที่เกี่ยวกับ 1) ความยากจน การใช้จ่ายเกินตัว มีรายได้ทางเดียว ทำให้รายได้ไม่พอต่อรายจ่าย 2) ความแห้งแล้งการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า รวมถึงปัญหาของการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งมีผลกระทบมาจากสภาพบริบทของพื้นที่ที่มี การส่งเสริมปลูกป่ายูคาลิปตัสเชิงเดี่ยว ในพื้นที่ขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก ทำให้ดินแห้งแล้ง รวมทั้งไม่มีแหล่งน้ำสาธารณะเพียงพอ 3) สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ที่ใช้สารเคมีวัชพืชและศัตรูพืช

* วันที่รับบทความ : 3 พฤศจิกายน 2565; วันแก้ไขบทความ 25 ธันวาคม 2565; วันตอบรับบทความ : 27 ธันวาคม 2565

Received: November 3, 2022; Revised: December 25, 2022; Accepted: December 27, 2022

ปัจจัยต่างๆ ในเขตของพื้นที่ชาวบ้านในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทั้งด้านการยับยั้งกระบวนการฟื้นฟูดินทางธรรมชาติ และการรอก และการเจริญเติบโตของพืชอื่น โดยไม่มีมาตรการควบคุมที่เหมาะสม

แนวทางการส่งเสริมหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักพุทธธรรมชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้ง 3 ด้าน คือ 1) การแก้ไขสภาพปัญหาด้านความยากจน ด้วยหลักสันโดษ โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนดำรงอยู่ในความพอเพียงทั้งในการดำเนินชีวิต มีความซื่อสัตย์ มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร และมีความมั่นคงในจิตใจ ไม่ตกไปสู่กระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมได้โดยง่าย 2) การแก้ไขสภาพปัญหาด้านความแห้งแล้ง ด้วยหลักทิวฐธัมมิกัตถ 4 โดยการจัดการบริหารน้ำในรูปแบบต่าง ๆ การขุดลอกหนองน้ำ การทำชลประทาน เป็นต้น และการท่องเที่ยวเชิงพุทธ 3) การแก้ไขสภาพปัญหาด้านสารเคมี ด้วยหลักสัมมาอาชีวะ โดยการส่งเสริมใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ลดค่าใช้จ่ายในการใช้สารเคมี เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การส่งเสริม; หลักเศรษฐกิจพอเพียง; พุทธธรรม

Abstracts

The objectives of this research were: 1) to study the promotion of a sufficiency economy with Buddhist principles; 2) to study the economic problems of the Thung Kula Ronghai community, Kaset Wisai District, Roi Et Province; 3) to study the guidelines for promoting the sufficiency economy principles with Buddhist Dhammas in the Thung Kula Ronghai Community. This study was carried out by means of qualitative research based on a descriptive fieldwork study.

The research results revealed that the Buddhist principles that are consistent with the philosophy of sufficiency economy include Santosa, which is moderation, not too little and not too much without encroaching on oneself and others - production and consumption at a moderate level; the Four Diṭṭhadhammikattha which is rationality-decision making about the level of sufficiency must be reasonable by considering the relevant factors as well as taking into account the expected consequences of such actions carefully; Sammāājīva which is right means of livelihood, awareness of morality, honesty and patience, perseverance and, use of wisdom in life.

For the community economic problems in the Thung Kula Ronghai area, Kaset Wisai District, Roi Et Province, there were many problems related to (1) poverty caused by overspending, one-way income causing insufficient income to meet expenditures; (2) drought, resource management such as soil, water, forest, problems of agricultural occupation which is affected by the monoculture of Eucalyptus reforestation promotion in a large area making the soil dry as well as not having enough public water sources; (3) pesticides, the use of chemicals to eliminate weeds and pests and, the factors in the area of the villagers in the Thung Kula Ronghai such as the inhibition of natural soil regeneration processes, germination and growth of other plants without proper control measures.

The guidelines to promote the philosophy of sufficiency economy with Buddhist Dhammas of the Thung Kula Ronghai community can be made in three areas: (1) solving the problem of poverty with the principles of Santosa by focusing on the community to maintain sufficiency in living with honesty, patience, diligence and stability in mind not falling into materialism and consumerism quickly; (2) solving the problem of drought with the principle of the Four Dittḥadhammikathā by managing various forms of water management, dredging swamps and making irrigation, etc. and Buddhist tourism; (3) solving chemical problems with the principle of the Sammāājīva by promoting the use of organic fertilizers, reducing the cost of using chemicals for the sustainable development of the quality of life of the Thung Kula Ronghai community.

Keywords: Promotion; Sufficiency Economy Principles; Buddhism

บทนำ

ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในกระแสโลกาภิวัตน์ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าของความรู้ (knowledge) ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นสำคัญ ซึ่งความเจริญก้าวหน้าของความรู้ดังกล่าว ส่งผลให้สภาพสังคมเปลี่ยนจากสังคมอุตสาหกรรมเป็นสังคมฐานความรู้ (knowledge-based society) สอดคล้องกับทัศนะที่เชื่อว่าในสังคมที่แรงงานมีความรู้และประสบการณ์สูง อีกทั้งมีความพร้อมที่จะเรียนรู้เพื่อที่จะเพิ่มคุณวุฒิอยู่ตลอดเวลา นั้น จะช่วยยกระดับความสามารถในการแข่งขัน และความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจทั้งนี้ เพราะสังคมซึ่งประกอบไปด้วย บุคคลที่มีความรู้ จะสามารถนำความรู้มาใช้คิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์นวัตกรรม เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนให้สังคมมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (ที. เมเยอร์, 2550 : 177)

ดังนั้นการแข่งขันทางเศรษฐกิจยุคใหม่ต้องใช้ทุนความรู้ของคนในสังคมที่เกิดขึ้นตามกระแสโลกาภิวัตน์การนำความรู้ของคนในสังคมสร้างเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ มีการส่งเสริมเกื้อหนุน ร่วมมือกันและกันในสังคมมีการกำหนดนโยบายที่มีเป้าหมายภายใต้โครงสร้างเดียวกันหรือสังคมเดียวกัน ทำให้เกิดการพัฒนาที่สืบทอดต่อ ๆ กันของคนในสังคม “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ดังนั้นกระบวนการผลิตและการประกอบอาชีพในปัจจุบันจึงไม่ได้ต้องการเพียงแค่ปัจจัยทุน แรงงาน ทรัพยากรธรรมชาติหรือวัตถุดิบ เพื่อสร้างมูลค่าการผลิตเท่านั้น แต่ยังต้องการปัจจัยด้านความรู้เพื่อนำไปสร้างมูลค่าเพิ่มจากภูมิปัญญาของมนุษย์ด้วย ดังที่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564 ได้มีจุดเปลี่ยนไค้หักเหจากแผนพัฒนาที่ผ่านมา ๆ มา คือมีนโยบายที่ “ถือเอาคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ซึ่งความหมายว่า การพัฒนาคนโดยให้มีความรู้พื้นฐาน และความรู้เชิงประยุกต์มากขึ้นจะช่วยให้เกิดการพัฒนากิจการและการสร้างสรรค์งานต่าง ๆ อันจะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทั้งระดับบุคคล องค์กร สถาบันและชุมชน (แผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564, ออนไลน์ : 3 ตุลาคม 2564)

ในการขับเคลื่อนองค์กรในชุมชนที่มุ่งทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้รับประโยชน์ ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำไปสู่กระบวนการจัดการความรู้ นอกจากนี้ ในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ยังเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญที่องค์กรทุกองค์กร ตลอดจนบุคคลแต่ละคนจะต้องมี เพราะความรู้ความสามารถเป็นพลังสำคัญของการพัฒนาในยุคเศรษฐกิจ ดังนั้นองค์กรทุกองค์กรจึงมุ่งให้ความสำคัญกับการเพิ่มความรู้แก่บุคลากรมาร่วมเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล และความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง ซึ่งความรู้อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) ความรู้เด่นชัด เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสารหรือวิชาการอยู่ในตำรา คู่มือปฏิบัติงาน 2) ความรู้ซ่อนเร้น เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิปัญญา โดยผ่านกระบวนการหนึ่งที่เราเรียกว่า “กระบวนการจัดการความรู้” (knowledge management) ซึ่งในปัจจุบันถือว่าเป็นเรื่องที่องค์กรทุกองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างให้ความสำคัญสภาพการทำงานในยุคต่อจากนี้ใช้ระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ระบบเอกสารแบบอิเล็กทรอนิกส์ มาประยุกต์ใช้กับงานต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การดำเนินการภายในองค์กรจึงต้องให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน³ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Manville ที่ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้เป็นรากฐานในการพัฒนาที่จะช่วยให้บริษัทสามารถสร้างนวัตกรรมได้มากขึ้น อีกทั้งยังส่งผลให้พนักงานสามารถปรับตัวและพร้อมที่จะงานในบทบาทหน้าที่ใหม่ ๆ ได้อย่างรวดเร็วขึ้น (Manville, 2001 : 36)

ท่ามกลางกระแสการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่เขี่ยวกรากรุนแรงทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ การจัดการความรู้ได้ถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของกระบวนการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กรธุรกิจ องค์กรภาครัฐ รวมทั้งองค์กรชุมชนที่ไม่มุ่งเน้นกำไรด้วยเหตุที่การจัดการความรู้มีความสำคัญต่อองค์กรดังที่กล่าวมาทั้งในด้านการรวบรวมข้อมูลความรู้การพัฒนาต่อยอด และการประยุกต์ใช้ความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท ซึ่งองค์กรด้านอาชีพในชุมชน ต่างถูกเบียดขับกระบวนการแข่งขันของธุรกิจใหม่ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับตัว โดยการเข้าสู่กระบวนการจัดการความรู้ให้ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้สูงขึ้น อันจะมาซึ่งความอยู่รอดขององค์กรนั้นอย่างยั่งยืน ซึ่งสรุปได้ว่า ยุคปัจจุบันเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ดังนั้น ในระดับท้องถิ่นหรือชุมชน การจัดการกระบวนการเรียนรู้สำหรับชุมชน จะช่วยให้ชุมชนได้ค้นพบและพัฒนาศักยภาพของคน จนสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้จากการเรียนรู้ และพร้อมที่จะเรียนรู้ ก็จะเป็นอิสระ สามารถที่จะจัดการกับทุนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ใหม่ของการพัฒนาจะต้องอยู่บนหลักการสำคัญ 4 ประการได้แก่ 1) สร้างความเชื่อมั่น 2) พัฒนาความสัมพันธ์ 3) พัฒนาระบบการจัดการความรู้ และ 4) กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (เสรี พงศ์พิศ และคณะ, 2544 : 13)

นอกจากนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564 ประเทศไทยจะต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ปรับเปลี่ยนเร็วและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยงต่อการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะข้อผูกพันที่จะเป็นประชาคมอาเซียนในปี

2558 จึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อมทั้งเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นมาใช้ในการเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมสามารถพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าต่อไปเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตามก็มีการตั้งข้อสังเกตว่าลักษณะชุมชนชนบทของไทย ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีรายได้้น้อย แต่ลักษณะเฉพาะของชาวชนบทไทย คือ การมีความสัมพันธ์กันในชุมชนอย่างแนบแน่น เนื่องจากครอบครัวในชุมชนชนบทนั้นเป็นครอบครัวขยายที่ผูกพันกันอย่างใกล้ชิดพลังส่วนนี้จึงเป็นกลุ่มพลังที่ควรให้ความสนใจและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนในทุกชุมชน (วิรัช วิรัช นิภาวรรณ, 2549 : 223) รวมทั้งการพึ่งพาอาศัยในลักษณะความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญ ดังภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนข้าวของที่เห็นได้ชัด และหลายแห่งยังทำกันอยู่อย่างแพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้ ชาวบ้านทำนาจะเก็บข้าวเอาไว้เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนใช้หรืออาหารการกิน การแลกเปลี่ยนมักทำกันตามกลุ่มเครือญาติ กลุ่มคนรู้จัก และที่สำคัญที่สุดมักจะมีคนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น หรือเครือข่ายผู้คนในอาชีพเดียวกัน เช่นหมอยาที่ไปมาหาสู่กัน แลกเปลี่ยนยาที่หายากหรือหาในท้องถิ่นของตนเองไม่ได้ (เสรี พงศ์พิศ, 2548 : 42) สิ่งเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่ง ทุนทางสังคมไม่เหมือนกับทุนประเภทอื่น ๆ เนื่องจากทุนทางสังคมอยู่อย่างถาวรภายในโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในขณะที่โครงสร้างความสัมพันธ์จะช่วยสร้างกฎเกณฑ์ระหว่างตัวแสดงทางสังคม สร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่น่าไว้วางใจ เปิดช่องทางสำหรับข้อมูลข่าวสาร และยังช่วยสร้างบรรทัดฐานและกำหนดบทลงโทษต่อรูปแบบพฤติกรรมทางสังคม ดังนั้นทุนทางสังคมจะเป็นลักษณะขององค์การทางสังคม เช่น เครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจทางสังคมที่ได้อำนวยความสะดวกให้เกิดการประสานงานและการร่วมมือเพื่อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน และทุนทางสังคมเป็นโมดูลที่ติดต่อกัน ที่เกิดจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและมักนำมาใช้เพื่อทำให้การปฏิบัติการต่าง ๆ สะดวกขึ้นสำหรับการจัดการความรู้ในบริบทขององค์การ หมายถึง กระบวนการของการสร้างความรู้ การจัดเก็บและการสืบค้นความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ (M. Alavi, and D.E.Leidner, 2001 : 17)

ในมุมมองของนักวิชาการไทย อธิบายว่าการจัดการความรู้ หมายถึง การยกระดับความรู้ขององค์การเพื่อสร้างผลประโยชน์จากต้นทุนทางปัญญา โดยเป็นกิจกรรมที่ซ่อนและกว้างขวาง (วิจารณ์ พานิช, 2549 : 68) หรือคำนิยามว่าเป็นการจัดการให้มีการค้นพบความรู้ ความชำนาญที่แฝงเร้นในตัวคน หาทางนำออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตกแต่งให้ง่ายต่อการใช้สอยและมีประโยชน์เพิ่มขึ้น มีการต่อยอดให้คงงาม และใช้ได้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงและกาลเทศะยิ่งขึ้น มีความรู้ใหม่หรือนวัตกรรมเกิดขึ้น จากการเอาความรู้ที่ไม่เหมือนกันมาบูรณาการเข้าด้วยกัน ดังนั้นการจัดการความรู้จึงไม่ใช่เพียงเกิดขึ้นได้ภายในองค์กรแห่งใดแห่งหนึ่งเท่านั้น แต่สามารถเกิดได้ในชุมชน (ประเวศ วะสี, 2550 : 47) ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

มองเห็นปัญหาการพัฒนาที่ขาดความสมดุลส่งผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหยุดชะงักไม่เจริญเติบโตเพราะไม่มีโอกาสพัฒนาตัวเองเป็นเวลายาวนาน ทั้งจากการที่ไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาใน วิธีที่ตนเองเคยเป็นมา เพราะเมื่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ได้ทอดทิ้งความรู้ของชาวบ้านและเบียดด้วยความรู้สมัยใหม่ โดยการพยายามเปลี่ยนชาวบ้านจากการให้คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น มาให้คุณค่ากับความรู้ที่มีหลักการ มีความชัดเจนกว่า ได้ผลเร็วกว่าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อย่างไรก็ตามยังพบว่ายังมีองค์กรชุมชนที่มีการสืบทอดและดำรงวิถีชุมชนอยู่ เป็นเพราะท้องถิ่นมีความรู้อันเกิดจากประสบการณ์การปฏิบัติจริง มีการสั่งสม สืบทอดปรับเปลี่ยนและสร้างความรู้ใหม่ตลอดเวลา และการจัดการความรู้ภายในองค์กรชุมชน ส่งผลให้เกิดสภาวะที่องค์กรชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ นั่นคือการเรียนรู้จักตนเอง รู้จักศักยภาพ และมั่นใจในความรู้ของตนเอง (ยุว นุช ทินนะลักษณ์, 2549 : 187)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการศึกษาการศึกษารูปแบบการจัดการความรู้สู่องค์กรชุมชนพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนตามแนวพุทธของตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 4 ด้าน 1) การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ 3) การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ 4) การพึ่งตนเองด้านสังคม แต่ยังคงขาดการรวบรวมองค์ความรู้การดำเนินงานด้านการจัดการความรู้สู่องค์กรชุมชนพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ไปปรับชุมชนอื่นๆ ที่ต้องการดำเนินงานสังคมและการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งเสนอแบบบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่องค์กรชุมชนเหล่านั้นใช้เป็นเครื่องมือดำเนินงานสังคมกับการจัดการความรู้สู่องค์กรชุมชนพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันเป็นองค์ความรู้ใหม่ให้สังคมนำไปปรับใช้ ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงเชิงลึกถึงประเด็น เรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนถูกต้อง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสมรรถนะขององค์กรชุมชนและอาจนำมาเป็นแนวทางในพัฒนาองค์กรชุมชนพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนขององค์กรชุมชนพึ่งพาตนเองและเป็นตัวแบบบูรณาการทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่องค์กรชุมชนอย่างยั่งยืนให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กรชุมชนที่ยั่งยืนตามแนวพุทธได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักพุทธธรรม
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
3. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักธรรมชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ระเบียบวิธีวิจัย

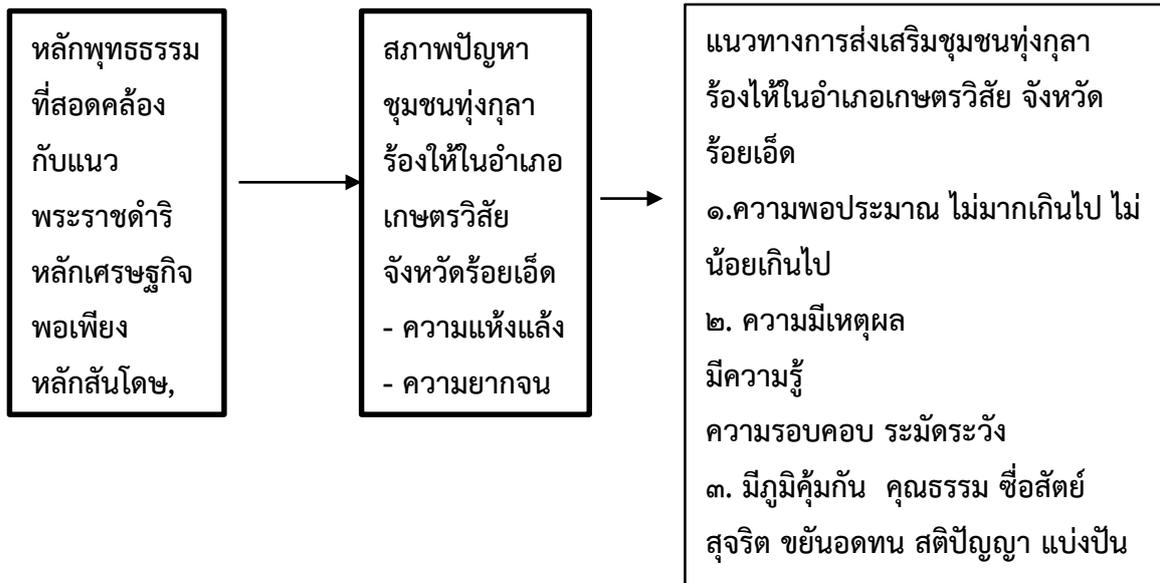
การศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูล และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา เอกสารการวิจัย และ โดยการสัมภาษณ์การแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่มีความ เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเลือกจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย (Target group) จำนวน รวม 45 รูป/คนได้แก่

1. พระสงฆ์ ได้แก่ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล
เจ้าอาวาส และพระภิกษุสงฆ์ในพื้นที่ จำนวน 5 รูป
2. ผู้นำชุมชน ผู้นำชาวบ้าน ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 5 คน
3. กลุ่มโครงการพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มเกษตรอินทรีย์
กลุ่มท่องเที่ยวเชิงพุทธ จำนวน 5 คน
4. สำนักงานเกษตรอำเภอเกษตรวิสัย จำนวน 5 คน
5. นายองค์การบริหารส่วนตำบลกำแพง เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วน
ตำบลกำแพง ด้านการเกษตร จำนวน 3 คน
6. เกษตรกรชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ จำนวน 10 คน
7. ผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี กลุ่มพ่อแม่กลุ่มเด็กและเยาวชน จำนวน 12 คน

โดยมีเครื่องมือในการศึกษา ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม ทำการวิเคราะห์เชิงลึก (In- depth Interview) โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการวิจัย สรุปและนำเสนอ ผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาเชิงเอกสารและการศึกษาภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ รูปแบบการจัดการความรู้แนวพุทธเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ทั้งนี้จะเน้นการนำผลการวิจัยมาเผยแพร่ต่อสาธารณชนได้ทราบและสามารถนำไป ประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

เพื่อเป็นการศึกษา แนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักพุทธธรรม ชุมชนทุ่งกุลา ร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. การส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักพุทธธรรม

ผู้วิจัยได้นำเอาหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ หลักสันโดษ หลักสามมาอาชีวะ และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถ โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

หลักสันโดษ หมายถึง การพัฒนาและวิถีการดำรงชีวิต การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ เพื่อเชื่อมโยงไปถึงสาเหตุและทางออก ประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา การบริหารประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อนำมาซึ่งความเจริญด้วยวิธีการต่างๆ ตามระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ เป้าหมาย นโยบาย และกลยุทธ์ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการใช้ชีวิตพหุมี พอดี พอกิน โดยสามารถพึ่งตนเองได้ ในการดำเนินชีวิตของชุมชน และทุกภาคส่วน สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาความยากจนได้ (สัมภาษณ์ พระครูบุญวราภรณ์ (บุญวโร), 4 เมษายน 2563)

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นมิจฉ้ออาชีวะ อันได้แก่ การเลี้ยงชีพไม่ชอบ คือการแสวงหาปัจจัย มาบริโภคที่มีชอบ เช่น การค้าขายอาวุธสงคราม ยาเสพติด สิ่งที่มีผิดกฎหมาย เป็นการเลี้ยงชีพโดยชอบธรรมมี เศรษฐกิจแบบพื้นฐาน การผลิตเพื่อเลี้ยงชีพสำหรับบริโภคใช้สอยในครัวเรือนและในชุมชน มิใช่เพื่อการ แลกเปลี่ยนวัตถุติด เช่น การส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่เพื่อการค้าและส่งออก สร้างโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น สามารถนำไปใช้การแก้ปัญหาสารเคมีกำจัดวัชพืชได้ (สัมภาษณ์ พระครูวิโรจน์คุณากรณ์ (อดิสโย), 2 เมษายน 2563)

ทิฐฐธัมมิกัตถ หมายถึง ความเพียรพยายามแสวงหา รักษาและครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ความ มีเหตุผล การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัย ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ เพื่อจะใช้ให้เป็น ประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น เป็นการหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ มิได้ เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทาง เศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ค้นหาและรักษาสมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน สามารถ นำไปใช้แก้ไขปัญหาค่าความแห้งแล้งได้ (สัมภาษณ์ พระมหาทองมาก อจจาโทร, 25 มีนาคม 2563)

2. สภาพปัญหาเศรษฐกิจชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการศึกษา สภาพปัญหาเศรษฐกิจชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่ามีสภาพปัญหาทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ปัญหาความยากจน ปัญหาสารเคมีกำจัดวัชพืช และปัญหาความแห้งแล้ง สามารถสรุปได้ดังนี้

ปัญหาความยากจน ของชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีสาเหตุมาจาก ปัจจัยหลายอย่างเริ่มตั้งแต่ปัจจัยของบริบทของพื้นที่ยากต่อการพัฒนา ความแล้งแคลนทำให้ประชาชนต้องทน อยู่กับสภาพที่เป็นอยู่อย่างลำบากไม่สามารรถทำอะไรได้ต้องทนอยู่อย่างเท่าที่จะทำได้ การช่วยเหลือจาก หน่วยงานต่างๆ ก็ยากลำบาก และการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐก็เข้าไม่ถึง ชุมชนจำเป็นต้องรอจาก หน่วยงานอื่นๆ แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ ทำได้เท่าที่กำลังของหน่วยงานนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็น การคมนาคม ความเจ็บป่วย การเข้าไม่ถึงของหน่วยงานต่างๆที่จะเข้ามาช่วยเหลือ(สัมภาษณ์ นายชัย แก้วหอม, 2 เมษายน 2563)

ปัญหาสารเคมีกำจัดวัชพืช ของชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีสาเหตุ มาจาก มีความจำเป็นที่ต้องนำสารเคมีมาใช้กับพื้นที่แห้งแล้ง เพราะเนื่องจากการเพาะปลูกที่พื้นดินขาดแร่ธาตุ ในการเจริญเติบโตของพืช อย่างการเพาะปลูกข้าวที่หล่อเลี้ยงผู้คน พืชต้องการแร่ธาตุที่จำเป็นในการ เจริญเติบโต และผนวกกับการกำจัดวัชพืชและศัตรูของพืช เพราะถ้าปล่อยให้พืชเจริญเติบโตเองก็ไม่สามารถที่ เจริญเติบโตไปพร้อมกับวัชพืชและศัตรูของพืชเหล่านั้นได้ (สัมภาษณ์ นายเสาร์ ภางาม, 3 เมษายน 2563)

ปัญหาความแห้งแล้ง ของชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นปัจจัยสำคัญของพื้นที่ความแห้งแล้งได้ปกคลุมพื้นที่ แห่งนี้มาอย่างยาวนานยากต่อการพัฒนา ความแห้งแล้งถือเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่แห่งนี้ บางครั้งการพัฒนาถลักกลายเป็นการซ้ำเติมพื้นที่นี้ เช่น การปลูกป่ายูคาลิปตัส ที่ทำให้พื้นดินแห่งนี้หมดความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ดินขาดแร่ธาตุที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช (สัมภาษณ์ นายวิไล หงส์ทะนี, 4 เมษายน 2563)

3. แนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักธรรมชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการศึกษา แนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักธรรมชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่ามีแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยนำหลักพุทธธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาทั้ง 3 ด้าน สามารถสรุปได้ดังนี้

จากแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจน โดยโครงการเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการแก้ไขปัญหาด้วยหลักสันโดษ จากหลักพุทธธรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความพอเพียงของตนตลอดถึงการสร้างอุปนิสัยสิ่งเหล่านี้ให้เกิดกับครอบครัวของตนเองด้วย เป็นการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น ไปจนถึงระดับชุมชน เช่น เราพิจารณาสิ่งใดมาได้ก็ยินดีในสิ่งนั้น ยินดีแต่การใช้สอยของตน และยินดีแก่ภาวะ ฐานะแห่งตน ความยากจนเกิดจากการใช้ชีวิตความเป็นอยู่ แต่ละครอบครัวถำนำหลักคำสอนเหล่านี้นำมาเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิต จะทำให้แต่ละครอบครัวไม่เกิดการทำตามกระแสของชุมชน และสังคมที่นับวันแต่จะแข่งขันเอาเปรียบกันในการใช้ชีวิตประจำวัน จึงจำเป็นที่แต่ละครอบครัวจะมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ อย่างความสันโดษ เมื่อมีสิ่งที่ดีมาได้ก็ใช้เฉพาะตนหามา และรู้จักใช้ตามความจำเป็นภายในตนเองและครอบครัว ไม่ไปตามกระแสของความเปลี่ยนแปลงของผู้คนส่วนใหญ่ เพราะความสันโดษถือเป็นเบื้องต้นของการอดทน ต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นหลักการดูแลตนเองและครอบครัว เป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนแก่เกษตรกรได้อย่างยั่งยืน (สัมภาษณ์ นายวิไล หงส์ทะนี, 4 เมษายน 2563)

การแก้ไขปัญหาสารเคมีจากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหลักของสัมมาอาชีวะ เป็นหลักในการใช้ชีวิตของเกษตรกร แสดงให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ สุจริตในการอยู่ร่วมกันในชุมชน ความซื่อสัตย์นี้เริ่มจากการเพาะปลูก ถ้าเกษตรกรนำหลักสัมมาอาชีวะมาใช้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของตนเอง เช่น กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ไม่ใช้สารเคมีปราบวัชพืชศัตรูพืช เท่ากับการที่เกษตรกรมีความซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภค ตัวของเกษตรกรเองก็ยังมีความปลอดภัยจากสารเคมีปราบวัชพืชศัตรูพืชด้วย การประกอบสัมมาอาชีวะยังเท่ากับช่วยให้ชุมชนเป็นชุมชนที่อยู่อย่างไม่เบียดเบียนไม่มีผู้โกหก หลอกลวงเป็นชุมชนที่อยู่อย่างปลอดภัยจากมิฉฉาชีพ เพราะทุกคนมีความซื่อสัตย์ สุจริตต่อกันและกัน สัมมาอาชีวะจึงเป็นไปในการประกอบอาชีพที่มีความสำคัญต่อเกษตรกรในกลุ่มของเกษตรกรอินทรีย์ จึงเป็นการที่ทำให้เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่ไม่ต้องพึ่งสารเคมีอีกต่อไป เป็นการแก้ไขปัญหาสารเคมีได้อย่างยั่งยืน (สัมภาษณ์ นายสนิท นະໂສຍ, 3 เมษายน 2563)

การแก้ไขปัญหาด้านความแห้งแล้ง ด้วยทฤษฎีธัมมิกัตถ กลุ่มโครงการโคกหนองนา หลักธรรมนี้ แสดงให้เห็นการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ช่วยเหลือซึ่งกันและยังเป็นหลักธรรมในเรื่องของประโยชน์ในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน การถึงพร้อมด้วยความมั่น ถึงพร้อมด้วยการรักษา และการอยู่อย่างพอเพียง สามารถแก้ไขปัญหาของความแห้งแล้งที่กำลังประสบอยู่ในขณะนี้ เพราะเป็นการฟื้นฟู สภาพของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ให้มีความยั่งยืนอีกด้วย ในการอนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรน้ำ ทำให้ความแห้งแล้งได้ฟื้นฟู สามารถปรับให้เป็นที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธธรรมทั้งได้รักษาสิ่งแวดล้อมไปด้วยเพราะทำให้ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจ รักและหวงแหนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของตนให้อุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นแบบอย่างให้ ประชาชนได้ปฏิบัติตามเป็นการประกอบอาชีพ ช่วยให้เกษตรกรเข้าใจเป็นแนวปฏิบัติ และการส่งเสริมให้ เกษตรกรเข้าร่วมโครงการโคกหนองนา เพื่อแก้ไขปัญหาความแห้งแล้ง เพราะมีแหล่งน้ำเก็บไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี และให้เกษตรกรได้ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งได้อย่างยั่งยืน (สัมภาษณ์ นายสุต สุขแสง, 3 เมษายน 2563)

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักธรรม ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ใน อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. การส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักพุทธธรรม พบว่า หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับ หลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ หลักสันโดษ หลักสัมมาอาชีวะ และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถ สรุปลงได้ ดังนี้ (1) **หลักสันโดษ** หมายถึง การพัฒนาและวิถีการดำรงชีวิตการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ เพื่อ เชื่อมไปถึงสาเหตุและทางออก ประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้ง ในการพัฒนา การบริหารประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ เพื่อนำมาซึ่งความเจริญด้วย วิถีการต่างๆ ตามระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ เป้าหมาย นโยบาย และกลยุทธ์ ตามหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ในการใช้ชีวิตพอมี พอดี พอกิน โดยสามารถพึ่งตนเองได้ ในการดำเนินชีวิตของชุมชน และ ทุกภาคส่วน สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาความยากจนได้ (2) **สัมมาอาชีวะ** หมายถึง การเว้นมิฉ้อฉลอาชีวะ อันได้แก่ การเลี้ยงชีพไม่ชอบ คือการแสวงหาปัจจัยมาบริโภคที่มีชอบ เช่น การค้าขายอาวุธสงคราม ยาเสพติด สิ่งที่มีผิดกฎหมาย เป็นการเลี้ยงชีพโดยชอบธรรมมีเศรษฐกิจแบบพื้นฐาน การผลิตเพื่อยังชีพสำหรับบริโภค ใช้สอยในครัวเรือนและในชุมชน มิใช่เพื่อการแลกเปลี่ยนวัตถุติบ เช่น การส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่เพื่อ การค้าและส่งออก สร้างโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น สามารถนำไปใช้การแก้ปัญหาสารเคมีกำจัดวัชพืชได้ (3) **ทฤษฎีธัมมิกัตถ** หมายถึง ความเพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ความมี เหตุผล การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัย ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ เพื่อจะใช้ให้เป็น

ประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น เป็นการหาและการมีทรัพย์สินสมบัติที่ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆ มิได้เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สินสมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ขึ้นหาและรักษาสมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาความแห้งแล้งได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธกระบวนการทัศนในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม” ผลการวิจัย พบว่า กระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อให้สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่อุดมด้วยปัญญา พึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข ความพอดีมีภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกกรอบตัว และภายในจิตใจตนได้อย่างชัดเจน ไม่ยึดเอาบริโภคนิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือ เพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกาย และจิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิด หรือกระบวนการทัศนมาสู่พุทธกระบวนการทัศน ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง สามารถฝังรากลึกลงในจิตตนจนเป็นลักษณะนิสัย ใฝ่ดีมีสัมมาทิฐิ เพื่อให้สัมมาทิฐิเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตเข้าสู่กระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เป็นไปเพื่อความสมดุลให้แก่ชีวิตทั้งด้านศีล สมาธิและปัญญา โดยอาศัยปัจจัยสองด้าน คือ การคบภักตมิตร และการคิดอย่างถูกวิธีหรือคิดแบบโยนิโสมนสิการ มีการบริหารจัดการทรัพย์สินที่หามาได้ อย่างมีประสิทธิภาพ พิจารณาถึงคุณค่าแท่ก่อนการเสพใช้สอยปัจจัย 4 ด้วยการบริโภคอย่างมีสติตามหลักอปัสเสนธรรม มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ตามหลักสันโดษ คือยินดีตามมีพอใช้ตามได้ ตามสมควรแก่เพศ ภาวะและฐานะของตน

2. สภาพของปัญหาเศรษฐกิจชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่ามีสภาพปัญหาทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ปัญหาความยากจน ปัญหาสารเคมีกำจัดวัชพืช และปัญหาความแห้งแล้งสรุปได้ ดังนี้ (1) **ปัญหาความยากจน** ของชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายอย่างเริ่มตั้งแต่ปัจจัยของบริบทของพื้นที่ยากต่อการพัฒนา ความแล้งแคลนทำให้ประชาชนต้องทนอยู่กับสภาพที่เป็นอยู่อย่างลำบากไม่สามารถทำอะไรได้ต้องทนอยู่อย่างเท่าที่จะทำได้ การช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ก็ยากลำบาก และการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐก็เข้าไม่ถึง ชุมชนจำเป็นต้องรอจากหน่วยงานอื่นๆ แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ ทำได้เท่าที่กำลังของหน่วยงานนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็น การคมนาคม ความเจ็บป่วย การเข้าไม่ถึงของหน่วยงานต่างๆที่จะเข้ามาช่วยเหลือ (2) **ปัญหาสารเคมีกำจัดวัชพืช** ของชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีสาเหตุมาจาก มีความจำเป็นต้องนำสารเคมีมาใช้กับพื้นที่แห้งแล้ง เพราะเนื่องจากการเพาะปลูกที่พื้นดินขาดแร่ธาตุในการเจริญเติบโตของพืช อย่างการเพาะปลูกข้าวที่หล่อเลี้ยงผู้คน พืชต้องการแร่ธาตุที่จำเป็นในการเจริญเติบโต และผนวกกับการกำจัดวัชพืชและศัตรูของพืช เพราะถ้าปล่อยให้พืชเจริญเติบโตเองก็ไม่สามารถที่เจริญเติบโตไปพร้อมกับวัชพืชและศัตรูของพืชเหล่านั้นได้ (3) **ปัญหาความแห้งแล้ง** ของชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นปัจจัยสำคัญของพื้นที่ความแห้งแล้งได้ปกคลุมพื้นที่ แห้งนี้มาอย่างยาวนานยากต่อการพัฒนา ความแห้ง

แล้งถือเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่แถบนี้ บางครั้งการพัฒนา กลับกลายเป็นการซ้ำเติมพื้นที่นี้ เช่น การปลูกป่ายูคาลิปตัส ที่ทำให้พื้นดินแถบนี้หมดความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ดินขาดแร่ธาตุที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรานี เวสสุนทรเทพ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ถอดรหัสปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ” ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีจุดเริ่มต้นจากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยแนะแนวทางการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติ เพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤต และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ มีหลักการ คือ ความพอเพียงใน 3 ด้าน ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว นอกจากนี้ จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ คือ ความรู้ และคุณธรรม ความพอเพียงทั้ง 3 ด้าน หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็น มีความเหมาะสมต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาเหตุปัจจัย และผลกระทบทุกด้านด้วยความมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักศีลธรรม และวัฒนธรรมอันดีงาม เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หรือความเสี่ยงต่างๆ มีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความพอเพียง การตัดสินใจ หรือการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ มาใช้การวางแผนและดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน รวมถึงคุณธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความดี และสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ ทุกสาขา ทุกภาคของเศรษฐกิจ ในการศึกษาเน้นที่การเกษตร เนื่องจากเป็นฐานของทรัพยากร และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในประเทศ ซึ่งการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับการสร้างเครือข่าย ในการศึกษาพบปัญหาในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ 5 ด้าน คือ ด้านความเข้าใจ ในความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านทุน ด้านความร่วมมือภายในชุมชน ด้านกระบวนการเรียนรู้ และด้านการจัดการ สำหรับการนำไปปฏิบัติจะต้องเข้าใจหลักการ ออกแบบให้สอดคล้อง และเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต ในด้านเงินทุนคือ มีปัจจัยดำรงชีพที่ไม่เพียงพอต่อตนเอง และครอบครัว และปัจจัยการผลิตที่ไม่เหมาะสม เนื่องจากปัจจัยสี่ในการดำรงชีพ และปัจจัยการผลิตบางอย่างต้องแลกเปลี่ยนด้วยเงิน เช่น การเช่าที่ดินเพื่อทำการเกษตรการซื้อเมล็ดพันธุ์ ตัวอ่อน หรือปุ๋ย เป็นต้น

ปัญหาด้านความร่วมมือภายในชุมชน พบว่า ความร่วมมือจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีผู้นำที่สามารถสร้างศรัทธาให้คนในชุมชน ด้วยการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติแล้วประสบผลสำเร็จ ในอีกทางหนึ่ง ผู้นำชุมชนขาดภาวะการณเป็นผู้นำที่ดี และไม่สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้จึงไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน สำหรับปัญหาด้านกระบวนการเรียนรู้ เกษตรกรโดยส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพ การดำเนินตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เกิดจากการเรียนรู้จากศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งเป็นการทำเกษตรที่เหมาะสมกับบุคคล หรือพื้นที่นั้นๆ ทำให้ไม่สามารถกำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ขาดการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ ไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ทำให้การเชื่อมโยงในระดับที่กว้างมากขึ้น ต้องมีการวางแผนการปฏิบัติให้มีความเหมาะสม

และสอดคล้องกับแต่ละชุมชน ส่วนความเป็นไปได้ในการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงยังเป็นความพอเพียงในระดับบุคคล และระดับชุมชน ในระดับบุคคลต้องมีความพอเพียงในทุกด้าน สามารถพึ่งตนเองได้ มีความเข้มแข็งจึงขยายผลไปสู่ครอบครัวมีอาหาร เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต สามารถเลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด และการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ

ดังนั้น เพื่อให้สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่อุดมด้วยปัญญา พึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุขความพอดี มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกกรอบตัวและภายในจิตตนได้อย่างชัดเจนไม่ยึดเอาบริโณคนิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโณคนิยม คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์มาสู่พุทธกระบวนทัศน์ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง

3. แนวทางการส่งเสริมหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยหลักพุทธธรรมชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า มีแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านปัญหาโดยนำหลักพุทธธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาด้าน 3 ด้าน สรุปได้ ดังนี้ (1) **แนวทางแก้ไขปัญหาคความยากจน** โดยโครงการเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการแก้ไขปัญหาด้านด้วยหลักสันโดษ จากหลักพุทธธรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความพอเพียงของตนตลอดถึงการสร้างอุปนิสัยสิ่งเหล่านี้ให้เกิดกับครอบครัวของตนเองด้วย เป็นการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น ไปจนถึงระดับชุมชน เช่น เราเพียรหาสิ่งใดมาได้ก็ยินดีในสิ่งนั้น ยินดีแต่การใช้สอยของตน และยินดีแก่ภาวะ ฐานะแห่งตน ความยากจนเกิดจากการใช้ชีวิตความเป็นอยู่ แต่ละครอบครัวถ้านำหลักคำสอนเหล่านี้นำมาเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิต จะทำให้แต่ละครอบครัวไม่เกิดการทำตามกระแสของชุมชน และสังคมที่นับวันแต่จะแข่งขันเอาเปรียบกันในการใช้ชีวิตประจำวัน จึงจำเป็นที่แต่ละครอบครัวจะมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ อย่างความสันโดษ เมื่อมีสิ่งที่ดีมาได้ก็ใช้เฉพาะตนพามา และรู้จักใช้ตามความจำเป็นภายในตนเองและครอบครัว ไม่ไปตามกระแสของความเปลี่ยนแปลงของผู้คนส่วนใหญ่ เพราะความสันโดษถือเป็นเบื้องต้นของการอดทน ต่อกระแสการเปลี่ยนแปลง เป็นหลักการดูแลตนเองและครอบครัว เป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนแก่เกษตรกรได้อย่างยั่งยืน (2) **การแก้ไขปัญหามลพิษจากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์** ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหลักของสัมมาอาชีวะ เป็นหลักในการใช้ชีวิตของเกษตรกร แสดงให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ สุจริตในการอยู่ร่วมกันในชุมชน ความซื่อสัตย์นี้เริ่มจากการเพาะปลูก ถ้าเกษตรกรนำหลักสัมมาอาชีวะมาใช้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของตนเอง เช่น กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ไม่ใช้สารเคมีปราบวัชพืชศัตรูพืช เท่ากับการที่เกษตรกรมีความซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภค ตัวของเกษตรกรเองก็ยังคงมีความปลอดภัยจากสารเคมีปราบวัชพืชศัตรูพืชด้วย การประกอบสัมมาอาชีวะยังเท่ากับช่วยให้ชุมชนเป็นชุมชนที่อยู่อย่างไม่เบียด ไม่มีผู้โกหก หลอกลวงเป็นชุมชนที่อยู่อย่างปลอดภัยจากมิถิฉาชีพ เพราะทุกคนมีความซื่อสัตย์ สุจริตต่อกันและกัน สัมมาอาชีวะจึงเป็นไปได้ในการประกอบอาชีพที่มีความสำคัญต่อเกษตรกรในกลุ่มของเกษตรกรอินทรีย์ จึงเป็นการทำให้เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่ไม่ต้องพึ่งสารเคมีอีกต่อไป เป็นการแก้ไขปัญหามลพิษได้อย่างยั่งยืน (3) **การ**

แก้ไขปัญหาด้านความแออัด ด้วยทฤษฎีธัมมิกัตถ กลุ่มโครงการโคกหนองนา หลักธรรมนี้แสดงให้เห็นการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ช่วยเหลือซึ่งกันและยังเป็นหลักธรรมในเรื่องของประโยชน์ในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน การถึงพร้อมด้วยความมั่น ถึงพร้อมด้วยการรักษา และการอยู่อย่างพอเพียงสามารถแก้ไขปัญหาค่าความแออัดที่กำลังประสบอยู่ในขนาดนี้ เพราะเป็นการฟื้นฟูสภาพของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ให้มีความยั่งยืนอีกด้วย ในการอนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรน้ำ ทำให้ความแออัดได้ฟื้นฟู สามารถปรับให้เป็นที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธธรรมทั้งได้รักษาสิ่งแวดล้อมไปด้วย แสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันเพื่อเป็นแบบอย่างให้ประชาชนได้ปฏิบัติตามเป็นการประกอบอาชีพช่วยให้เกษตรกรเข้าใจเป็นแนวปฏิบัติและการส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการโคกหนองนา เพื่อแก้ไขปัญหาค่าความแออัด เพราะมีแหล่งน้ำเก็บไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี และให้เกษตรกรได้ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาค่าความแออัดได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระเทพรัตนมุนี** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน” ผลการวิจัย พบว่า เกษตรแนวพุทธเป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมีขมิ้นมาปฏิบัติ หรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ดำเนินกิจกรรมด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันที่คฤหัสถ์พึงถือเอามาปฏิบัติในการทำงานไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ดำเนินกิจกรรมด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันที่คฤหัสถ์พึงถือเอามาปฏิบัติในการทำงาน คือ มีความพากเพียร ขยัน ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี ผู้นำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม มีหลักสำคัญ 5 ประการ คือ (1) ด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งของตนเอง (2) ด้านสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ใช้และจัดการอย่างฉลาด (4) ด้านเทคโนโลยี (5) ด้านเศรษฐกิจลดรายจ่าย เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ กับการแก้ปัญหาค่าความแออัดเชิงเดี่ยวเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวรต่อไป

หลักคำสอนที่พระพุทธองค์สอนเกี่ยวกับการเกษตรในพระวินัยปิฎก มีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของสังคม และมีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์อิทธิพลคำสอนในพระพุทธศาสนา มีได้สอนแต่เรื่องชีวิต แต่รวมไปถึงการประกอบอาชีพการเกษตรกรรมที่เป็น “สัมมาอาชีพะ” เลี้ยงชีพชอบ ซึ่งก็คือวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชนบท ส่วนรูปแบบของการทำเกษตรกรรม มีความแตกต่างหลากหลายตามลักษณะของสภาพระบบนิเวศเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แนวทางของเกษตรกรรมแบบยั่งยืน มี 6 แบบ คือ ระบบไร่หมุนเวียน วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ และเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งการเกษตรแนวพุทธเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติและการเข้าให้ถึงธรรมชาติหรือไตรลักษณ์เป็นการพัฒนาจิตขั้นสูงสุด องค์ประกอบของเกษตรแนวพุทธ คือ กระบวนทัศน์แนวพุทธ วิถีชีวิตเกษตรแนวพุทธ การรักษาสมดุทธธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการพึ่งพาตนเอง

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาแนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักธรรม ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะโดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การศึกษาแนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักธรรม ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 3 ประการ ดังนี้

- 1) ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) การกำหนดแนวทางของการพัฒนาและฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 3) หน่วยงานภาครัฐควรมีนโยบายและงบประมาณ ในการส่งเสริมสนับสนุนเกษตรกรด้วยหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาแนวทางการส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักธรรม ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ในอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป 2 ประการ ดังนี้

- 1) ศึกษารูปแบบการเกษตรของเกษตรกรด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) ศึกษาการบูรณาการการเกษตรด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เอกสารอ้างอิง

- ยุวบุษ ทินนะลักษณ์, (2549). *ปริศนาภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถีทรรศน์
- ที. เมเยอร์, (2550). *อนาคตของสังคมประชาธิปไตย*. แปลโดยสมบัติ เบญจศิริมงคล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เอส. บี. คอนซัลติ้ง.
- ประเวศ วะสี. (2550). *การจัดการความรู้ : กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพและความสุข*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564. *ออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 3 ตุลาคม 2564. แหล่งที่มา <https://www.google.com/searchchrome..>
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, (2549). *การพัฒนาเมืองและชนบทประยุกต์*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฟอร์เพช.
- วิจารณ์ พานิช, (2549). *การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

เสรี พงศ์พิศ, (2548). *เครือข่าย*. กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.

เสรี พงศ์พิศ และคณะ. (2544). *วิสาหกิจชุมชน แผนแม่บท แนวคิดแนวทางตัวอย่าง ร่างพระราชบัญญัติ*.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์.

Manville, (2001). *Learning in the New Economy. Leader to Leader*.

M. Alavi, and D.E. Leidner. (2001). “ Review : Knowledge Management and Knowledge Management System : Conceptual Foundations and Research Issues” . *MIS Quarterly*, Vol.27 (January 2001), 17.

สัมภาษณ์

พระครูปัญญวราภรณ์ (ปัญญวโร), เจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย วัดป่ายางตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด, 4 เมษายน 2563.

พระครูวิโรจน์คุณาภรณ์ (อติสโย), รองเจ้าคณะอำเภอเกษตรวิสัย วัดเหล่าเสือ ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด, 2 เมษายน 2563.

พระมหาทองมาก อจจาทโร, เจ้าคณะตำบลกำแพง เขต 2 วัดบ้านดอกรัก ตำบลกำแพง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด, 25 มีนาคม 2563.

นายชัย แก้วหอม, เกษตรกร หมู่ที่ 2 บ้านเขวาคะคลอง ตำบลทุ่งทอง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด, 3 เมษายน 2563.

นายเสาร์ ภางาม, เกษตรกร หมู่ที่ 6 บ้านชีกวี๊ก ตำบลทุ่งทอง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด, 2 เมษายน 2563.

นายวิไล หงส์ทะนี, กำนัน ตำบลกำแพง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด, 4 เมษายน 2563.

นายสนิท นะไสย, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 12 บ้านสระทอง ตำบลกำแพง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด, 3 เมษายน 2563.

นายสุต สุขแสวง. ประชาชนบ้านปราสาทนาหยอด หมู่ที่ 12 บ้านสระทอง ตำบลกำแพง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด, 3 เมษายน 2563.